

antics del català. En el cas del modern *betún* això salta a la vista, car -UMEN donaria *-umbre* en aquesta llengua o, com a molt, *betume* però la *-n* revela un model romànic en *-m* i no pas la forma en *-MEN* del llatí. Altrament en l'època arcaica el mot era ben rar i poc conegut en la llengua veïna i en gallego-portuguès: l'aparició en el *L. de Alex.* és isolada i els autors de la *Gral. Estoria* alfonsina declaren formalment que és un mot merament llatí, no romànic;² n'hi ha un cas en les *Cantigas* de Alfons X: «cegou d'ambo-los ollos, / e foren-sse-ll' apertando / come se fossen apresos / con visco ou con *betume*» (Mettmann, *RForsch.* LXXIV, 1962, p. 37. *Betume* és encara forma corrent en el S. XVI.³ Documentació catalana en *AlcM.*, etc.

En llatí BITUMEN ja figura en el mantuà Virgili, de terra cèltica, i Plini testifica i raona l'origen cèltic en la forma que he explicat, s. v. BEDOLL. El català pogué comptar amb algun ús tradicional en el Pirineu (per l'elaboració de pegunta en les pegueres d'alta muntanya) i l'ús es deuria consolidar gràcies al comerç català amb el Llevant, que degué importar asfalt o «betum de Judea». En els dialectes gallo-romànics BITUMEN presenta molts descendents, amb gran varietat i autoctonisme semàntics, tots els quals reflecteixen una base *BITUMEN, fets explicables per l'origen cèltic del mot llatí: Jud, *Mélanges Duraffour*, 194-6; J. Loth, *RCelt.* XLIV, 7 (cf. Weisgerber, *SprFlk.*, p. 195); *FEW* I, 386b; Ernout-M., s. v.

DERIV.: *Betumada*. *Betuminar*. *Betumós* o més aviat, més sàviament, *bituminós*. *Embetumar* parlant del pou, cisterna i font, On. Pou, p. 16. Mall. *embitumat* m. 'arrebossadura amb pols de marès', *Arx. Ll. Salvador* II, gloss.

¹ *Betume* f. en el ms. lleonès O, *betubne* f. en l'aragonès P (2144a). No solament aquella es prengué del català, sinó segurament també aquesta, si bé adaptant totes dues al model del mot *costum* f. (arag. ant. *costumne*, *-ubne*). — ² «Con d'aquell *englud* a que dizen *bitumen* en el latín». Així repetidament I, 262a50, 298a46, 49. — ³ En la Conca de l'Amazones: «es tierra de mucho algodón, con que calafatearon el bergantín, y en lugar de brea les dieron los indios un *betume* llamado *neme*, que vuelto con grasa de pescados, fue suficiente para que estuviese bueno y estanco», Toribio de Ortiguera, a. 1560, ed. Serrano y Sanz, *Hist. de Ind.* II, 330.

Betza, *betzà*, *betzarrut*, *betzo*, *betzol*, *bitza*, *butza*, *V. esbotzar*.

A BETZEF, 'abundosament, a desdir', de l'àr. magrebí *bi z-záf* id., mot que passà al català insular i a l'italià *bizzesse*, a través del Mediterrani; pertanyent a la sèrie d'adverbis àrabs en *bi-* i creat en l'àrab familiar i local del Nord d'Àfrica, estrany a l'àrab tradicional i d'arrel incerta en la llengua originària. □ I.^a doc.: c. 1825, comte d'Aiamans.

Aquest aristòcrata mallorquí, Josep Togoies, escrivia benèvolament a un poeta inexperimentat, amb

agredolç consell: «y vós qui 'n tants d'anys / no (he)u fet una glosa, / tantas com volreu, / a *batzeb* y arreu, / sens fer-vos res nosa, / mos ne donareu» (Bover, *Bibl. Escr. Bal.*, § 1257, p. 442). Igual variant en el *Damen.* (no en *DFgra.*), de 1859, «a *baczéb*: en abundància, copiosamente, a porrillo, abunde / sin medida, sin tasa, a boca de costal / con abundancia, a manta de Dios». La variant en *-f* l'emprava ja Pere d'Alc. Penya el 1868; i el gran folklorista menorquí Camps i Mercadal: «s'herba de baix, ja estava tota esvaïda —altres pobrets li havien estat davant—; emperò per ets alts, penyes amunt, n'hi havia a *betzef*: com que es penyal tengués caba(i)era» (*Folk. Men. de la Pag.* II, 32-3). I Mn. Alcover, a Mallorca *ò bədzəf* «en abundància» (*BDLC* x, 1918, 62), mentre que F. de B. Moll donava mall. i men. *a betzef*, *-efs*, *a betzep*. Ja indicà aquest (*BDLC* XIII, 251, i *Supl. REW*, § 843), que es tractava del mateix mot àrab donat per M.-L. (*REW*, 1143) com a ètmon de l'italià *bizzesse*, que significa el mateix i es pronuncia amb la sonora equivalent de la *tz* catalana. Efectivament aquesta etimologia de l'italià ja fou indicada per De Gregorio, *Rom.* XXXI, 110-2, i acceptada per Sainéan (*Le Lang. Parisien au XIX S.*; *Sources Indig.* II, 406-407 i n.; *FEW* I, 389); Miglionini,¹ Bloch (s. v. *macache*) i Prati (s. v.).

Val a dir que en llengua àrabiga és una locució no sols estranya a la llengua clàssica i als escriptors i lèxics medievals, sinó ni tan sols general en els parlars magrebins.² Però no hi ha dubte que s'ha usat en diversos països de l'Occident africà, car ja registrava *bi z-záf* en el Marroc Dombay (*Grammatica Mauro-Arabica*), c. 1800, després ho feren Marcel i Caussin de Perceval, que més aviat observaren a Algèria, definint-ho «beaucoup, extrêmement», i el napoleònida Boqtor (que encara que egipci feia constar que és un mot «de Barbarie») també recollia *bi z-záf* «beaucoup»,³ amb una variant *bi z-záf* «à foison» (escriu *b 'l-zuf* no vocalitzat), al costat de la qual posa un substantiu *zuf* «foison» (no sé si mot usual o deduït d'aquella locució). Que es tracti d'una locució adverbial àrabiga res no s'hi oposa, car és normal la coexistència de tals variants vocàliques *ð* i *ʔ* en mots de les arrels amb *v* interna, i sobretot les locucions adverbials amb preposició *bi-* + article + substantiu abstracte formen una munió inacabable, que més d'un cop han passat al romànic (veg. els sínonims que he citat de Lerchundi i els que aplego en els articles *BALQUENA*, *BALAFIAR*, etc.). No es veu, però, d'on surt en àrab aquest substantiu per a 'munió', «foison» ni què és aquesta arrel *zuf*, que no existeix en àrab.⁴ Ho podem deixar en mans dels especialistes, car de tota manera queda ja establert pel que he indicat que és una locució pertanyent a l'àrab africà i creada per aquest segons les seves normes.⁵

Fora del català la nostra locució ha passat recentment al francès vulgar i argòtic dels soldats que tornen d'Algèria. En canvi en italià entrà des d'antic, puix que ja figura en el *Morgante* de Pulci, en el S. xv, posat una vegada en boca de moros (*nasseri*